

LIJANA BIRŠKYTĖ-KLIMIENĖ

ŠV. ONOS BROLIJOS ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOJE XVII–XVIII A.

XVII a. Žemaičių vyskupijoje pradėtos steigti brolijos¹, telkdamos katalikiškąją visuomenės dalį apie bažnyčias ar vienuolynus ir skatindamos aktyvesnę religinę praktiką, tapo svarbiu veiksniumi, prisidėjusiu prie katalikybės įsitvirtinimo. Atskirų brolijų veikla Žemaičių vyskupijoje mažai tyrinėta, tad siekiant užpildyti šią spragą straipsnyje pristatoma labai populiarių Šv. Onos brolijų veikla Žemaitijoje nuo jų įsteigimo iki XVIII a. pabaigos, kai žlugo Abiejų Tautų Respublika. Remiantis rašytiniais ir spausdintiniais šaltiniais bei ankstesniu istorikų įdirbiu, nustatomos Šv. Onos brolijų įsteigimo datos ir jų lokalizacija, analizuojama, kokie buvo steigimo tikslai, brolijų santvarka, struktūra ir veiklos bruožai.

PIRMOSIOS ŠV. ONOS BROLIJOS LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE IR ŠV. ONOS KULTO APRAIŠKOS ŽEMAITIJOJE

Apkrikštijus lietuvius ir žemaičius, atėjo dėkingas laikas plisti katalikų šventųjų kultams. Nors Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo vėliausiai apkrikštyta valstybė Europoje, šv. Onos kultas iš kaimyninių kraštų atkeliavo nevēluodamas². Šv. Onos kulto užuomazgos

¹ „Brolija – tai bažnytinės valdžios įsteigta ir jai pavaldi religinė dvasininkų ir / ar pasauliečių draugija, turinti savo administraciją, įstatus ir nuosavybę“, Liudas Jovaiša, „Brolijos“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. Vytautas Ališauskas [ir kt.], Vilnius: Aidai, 2001, p. 109.

² Tolesni teiginiai apie Šv. Onos kultą LDK plačiau analizuojami: Lijana Birškytė-Klimienė, „Ankstyvosios Šv. Onos kulto apraiškos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, in: *Menotyra*, 2013, Nr. 1 (20), p. 1–19.

LDK pastebimos gana anksti – XIV a., kai prieš oficialų šalies krikštą Lietuvos didžiųjų kunigaikščių dukros ištekėdamos pasirinkdavo Onos krikšto vardą; tikriausiai su valdovo iniciatyva susijęs ir pirmosios Šv. Onos titulo bažnyčios pastatymas XIV a. pabaigoje Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje. Šią iki mūsų dienų neišlikusią šventovę, kurioje buvo minimos šv. Onos šventės, aptarnavo pranciškonai konventualai³. Kur kas aktyvesnė Šv. Onos kulto skleidėja šalyje buvo kita pranciškonų atšaka – pranciškonai observantai, Rytų Europoje dar vadinami bernardinais, turėję tankesnę konventų tinklą ir pirmieji LDK (ko gero, netgi anksčiau nei kaimyninėje Lenkijoje) pradėję steigti Šv. Onos brolijas⁴. Švč. Mergelės Marijos motina šv. Ona nuo seno buvo gerbiama Europos pranciškonų vienuolynuose: tiek pranciškonų steigėjas šv. Pranciškus Asyžietis, tiek bernardinų šakos pradininkas šv. Bernardinas Sienietis puoselėjo pamaldumą šv. Onai. Šios šventosios kultas buvo glaudžiai siejamas su jų propaguojama Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo doktrina⁵, todėl neatsitiktinai šv. Onos titulai dažni įvairių pranciškonų vienuolijos šakų bažnyčiose ir vienuolynuose. Pranciškonai pirmieji pradėjo kasmet liepos 26 d. minėti Šv. Onos dieną – į pranciškonų ordino kalendorių ji buvo įtraukta dar 1263 m.⁶

³ *Ibid.*, p. 4; Piotr Śledziewski, „Kościół św. Anny – św. Barbary intra muros castris vilmensis“, in: *Ateneum Wileńskie*, 1934, Nr. 9, p. 7.

⁴ Lijana Birškytė-Klimienė, *op. cit.*, p. 6–10. Pranciškonai konventualai, skirtingai nei observantai, LDK teritorijoje beveik nusteigė Šv. Onos brolijų. Visgi, remiantis XVII a. II pusės Lietuvos-Rusijos provincijos vienuolynų bažnyčių vizitacijų aktais, galima išvada, kad Šv. Onos kultas šioje vienuolijoje gyvavo, nes dažnoje bažnyčioje stovėjo Šv. Onos altorius. Žr.: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 4-36467 (A3862).

⁵ Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma: Lietuvių katalikų MA, 1958, p. 72; Krystyna Kuźmak, „Anna św.“, in: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1995, sk. 624.

⁶ Karmelitų ir cistersų kalendoriuose Šv. Onos diena pradėta švęsti atitinkamai nuo 1312 ir 1454 m., tačiau ikitridentiniu laikotarpiu LDK veikė vienintelis karmelitų vienuolynas Vilniuje prie Šv. Jurgio bažnyčios (nuo XVI a. pradžios). Žr. Krystyna Kuźmak, *op. cit.*, p. 624.

PIRMOSIOS ŠV. ONOS BROLIJOS LIETUVOJE

Elgetaujanciosios vienuolijos (kurioms priskiriami ir pranciškonai) paprastai rūpindavosi tikėjimo tiesų skleidimu ir gilinimu visuomenėje. Šiam tikslui pasiekti ypač pasitarnaudavo prie bažnyčių telkiamos krikščioniškos bendruomenės – brolijos. Pastebėta, kad būtent tam tikro šventojo titulo grupės brolių, skirtingai nei Marijos ar Kristaus brolių, egzistavimas šalyje atspindi vietinį šventojo kultą⁷.

Pirmoji LDK Šv. Onos brolija prie Vilniaus bernardinų Šv. Onos koplyčios įsikūrė gana anksti, tikriausiai XV a. pabaigoje. 1501 m. popiežius oficialiai ją patvirtino⁸. Antroji Šv. Onos brolija LDK buvo įkurta Kaune 1508 m. prie bernardinų Šv. Jurgio bažnyčios⁹. Vilniaus brolija buvo ankstyviausia Šv. Onos titulo brolija visoje Lenkijos bernardinų provincijoje¹⁰. Apie pirmųjų Šv. Onos brolių LDK veiklą išliko labai mažai duomenų, žinoma tik, kad jų koplyčiose buvo švenčiamos Šv. Onos šventės ir atlidai¹¹.

Ankstyvą Šv. Onos kulto prigijimą šalyje rodo Mindaugo Paknio¹² ir Liudo Jovaišos¹³ atlikti patrocinių ir vardyno tyrimai, iš kurių paaiš-

⁷ Jerzy Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin: KUL, 2004, p. 104.

⁸ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia. Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais*, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 21.

⁹ Kamil Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 1, Lwów: Prowincja Polska OO. Bernardynów, 1933, p. 180.

¹⁰ Pranciškonų istorikas Kantakas pastebėjo, kad Vilniaus Šv. Onos brolija tikriausiai buvo pirmoji šio titulo brolija. Lenkijoje Poznanės ir Lvovo Šv. Onos brolijos prie bernardinų bažnyčių paminėtos 1521 ir 1531 m. – *Ibid.*, p. 157; Kamil Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów: Prowincja Polska OO. Bernardynów, 1933, p. 253, 256. Krystyna Kuźmak Šv. Onos brolių Lenkijoje ikitridentiniu laikotarpiu iš viso nemini, plg. Krystyna Kuźmak, *op. cit.*, p. 625–626.

¹¹ Lijana Birškytė-Klimienė, *op. cit.*, p. 7–10.

¹² Mindaugas Paknys, „Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje“, in: *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarytojas Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2005, p. 15–102.

¹³ Liudas Jovaiša, „Krikšto vardai XVII a. pirmos pusės Lietuvoje“, in: *ibid.*, p. 147–184.

kėjo, kad LDK, palyginti su aplinkinėmis kaimyninių valstybių vyskupijomis, išsiskyrė specifiniu bruožu – labai dažnais Šv. Onos bažnyčių ir altarijų titulais ir Onos vardo populiarumu visuomenėje. Paknys įrodė, kad dar XV a. šv. Ona tarp bažnyčių titulų nebuvo populiari, tačiau ryškus jos kulto suaktyvėjimas regimas XV a. pabaigoje – XVI a. I pusėje, kai sparčiai daugėjo šv. Onos vardu pavadintų bažnyčių ir altarijų Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose¹⁴. Paknio studijoje minimos Šv. Onos titulo bažnyčios ir altarijos laikytinos ankstyvaisiais šv. Onos kulto židiniais Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose; iš kai kurių vėliau išaugo stambesni Šv. Onos kulto centrai su Šv. Onos brolijomis. Vilniaus vyskupijoje nuo 1387 iki 1620 m. šv. Onos titulas buvo suteiktas penkiolikai bažnyčių¹⁵ ir net dvidešimt penkioms altarijoms (Paknys tyrė altarijas iki 1559 m.)¹⁶; tuo tarpu kur kas mažesnę teritoriją aprėpian-

¹⁴ Mindaugas Paknys, *op. cit.*, p. 38–40.

¹⁵ Vilniuje (Žemutinės pilies teritorijoje 1390), Radaškonyse (1443), Krupoje (1460), Loske (1489), Vilniuje (prie bernardinų vienuolyno 1501) Kalinuvkoje (1511), Kosove (1520), Krinkuose (1522), Skaruliuose (1522), Daugėliškyje (1526), Karmėlavoje (1529), Nočioje (1529), Mastuose (1538), Kurenece (1539), Traupyje (1568). Šis sąrašas sudarytas remiantis Paknio surinktais duomenimis priede Nr. 3, papildant duomenimis iš jo sudaryto priedo Nr. 1 (Traupio bažnyčia) bei įtraukiant Vilniaus bernardinų Šv. Onos bažnyčią (XVI a. pradžioje šaltiniuose ji buvo įvardijama kaip koplyčia, bet amžiaus gale buvo vadinama bažnyčia); skliaustuose nurodyta ankstyviausia šv. Onos vardo paminėjimo data bažnyčios titule, ji ne visais atvejais sutampa su tos bažnyčios steigimo data. Žr.: *ibid.*, p. 66, 83. Iš šio sąrašo matyti, kad 1568–1620 m. laikotarpiu Vilniaus vyskupijoje nesuteiktas nė vienas šv. Onos titulas, o XVI a. 3 dešimtmetyje jų suteikta net šeši. Pačiose ankstyviausiose LDK bažnyčių fundacijose bažnyčių titulai buvo retai nurodomi, tad galima tyrimo paklaida. Vilniaus vyskupijoje XIV a. pab. – 1620 m. laikotarpiu iš viso žinomi 189 bažnyčių titulai. Žr.: *ibid.*, p. 34. Ankstyvuojau laikotarpiu LDK bažnyčios dažnai turėjo kelių ir daugiau šventųjų titulus.

¹⁶ Krėvoje (1468), Vilnius katedroje (1495), Svyriuose (1503), Vilniaus katedroje (1505), Graužiškėse (1507), Švenčionyse (1510), Dvarčiuje (1516), Volpoje (1518), Ramygaloje (1519), Volpoje (1520), Anykščiuose (1522), Zarasuose (1522), Ukmergėje (1522), Pabaiske (1522), Smurgainyse (1523 ar 1524?), Kamienyje (1524), Seinuose (1525), Žeimiuose (1525), Ukmergėje (1527), Žeimiuose (1528), Maišiagaloje (1533), Ašmenoje (1534), Raigarde (1543), Giedraičiuose (1544) ir Krupoje (1545). Sąrašas sudarytas remiantis Paknio surinktais duomenimis priede Nr. 3, papildant duomenimis iš jo sudaryto priedo Nr. 2., žr.: *ibid.*, p. 45, 71, 73, 83–84. Kai kuriose bažnyčiose šv. Onos ir kitų šventųjų vardo altarijos buvo funduotos

čioje Žemaičių vyskupijoje minimos penkios šv. Onos titulo bažnyčios: Alsėdžiuose (1475), Batakiuose (1509), Saločiuose (1514), Šiaulėnuose (1514) ir Lygumuose (1523), bei penkios altarijos: Betygaloje (1504), Krekenavoje (1511), Kelmėje (1512), Viduklėje (1513) ir Raseiniuose (1536)¹⁷. Galime pastebėti, kad aptariamam laikotarpiu Žemaičių vyskupijoje paskutinė Šv. Onos bažnyčia įsteigta XVI a. trečiame dešimtmetyje, o altarija – ketvirtame dešimtmetyje.

Šv. Onos kulto sužydėjimą LDK XV a. pabaigoje – XVI a. I pusėje patvirtina ir ikonografiniai tyrimai. Šiuo laikotarpiu datuojami pirmieji išlikę šv. Onos ikonografijos pavyzdžiai – Šv. Onos, pačios trečiosios, atvaizdai kokliuose, kadaisė puošusiuose krosnis Vilniaus valdovų rūmuose bei miestiečių interjerus Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje¹⁸. Šv. Onos kulto pakilimą šiuo laikotarpiu galima būtų susieti su Šv. Onos brolių veikla bei iš vokiškų kraštų kartu su Lietuvos miestuose įsikuriančiais pirkliais ir amatininkais sklidusio šv. Onos kulto atgarsiais¹⁹.

Europoje nuo XIII a. šv. Onos kultas buvo neatsiejama Švč. Mergelės Marijos kulto dalis. Brandžiaisiais viduramžiais jis tapo savarankišku, o XV a. pasiekė apogėjų ir, kaip dauguma šventųjų kultų, Reformacijos laikotarpiu išblėso, tad galima teigti, kad šv. Onos kulto suaktyvėjimą LDK veikė bendros europinės tendencijos. Manoma, kad pagarba šv. Onai XV a. Europoje išaugo dėl daugybės priežasčių. Ji siejama su Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo doktrinos iškilimu ir kardinaliais pokyčiais šventųjų gerbime – išaugusiu pamaldumu šventosioms moterims bei pakitusiu požiūriu į motinystę, kuri tapo pozityvia socialine vertybe²⁰. Šv. Onos, Jėzaus močiutės ir Švč. Mergelės Marijos motinos, populiarumas taip pat aiškinamas glaudžiu jos globos santykiu su kasdieniniu tikinčiųjų gyvenimu: ji buvo laikoma našlių, bevaikių

po kelis kartus, todėl šiame sąrašė kartojasi. Vertinant šventųjų populiarumą altarijose galima didesnė paklaida nei vertinant bažnyčių titulus.

¹⁷ *Ibid.*, p. 90. Žemaičių vyskupijoje XV a. pradžioje – 1620 m. iš viso žinomi 34 bažnyčių titulai, – *ibid.*, p. 34.

¹⁸ Lijana Birškytė-Klimienė, *op. cit.*, p. 13–15.

¹⁹ *Ibid.*, p. 8–10.

²⁰ Merike Kurisoo, „Sancta Anna ora pro nobis. Images and veneration of St. Anne in Medieval Livonia“, in: *Acta Historiae Artium Balticae*, 2007, Nr. 2, p. 19.

šeimų, nėščių moterų, jaunavedžių, namų šeimininkių, tarnų, maro aukų, mirštančiųjų, siuvėjų, mezgėjų, malūnininkų, audėjų ir kalnakasių globėja²¹.

Dėl šaltinių stokos neįmanoma sužinoti, kokias funkcijas Šv. Onai priskyrė neseniai apsikrikštiję žemaičiai, nes iš ikitridentinio laikotarpio pavyko aptikti tik vieną paliudijimą apie Šv. Onos šventės populiarumą. Tai dažnai istorikų cituojamas 1551 m. Martyno Mažvydo laiškas Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui, kuriame skundžiamasi, kad Ragainės parapijiečiai (liuteronai) dalyvauja kitoje Nemuno pusėje įvairiose katalikų bažnyčiose vykstančiuose atlaiduose, tarp jų ir Batakiuose per Šv. Onos šventę²². Lyginant su Vilniaus vyskupija, Žemaičių vyskupijoje kai kurie christianizacijos procesai vėlavo. Pirmieji vienuolynai Žemaitijoje įsikūrė tik XVII a. To amžiaus pirmojoje pusėje pranciškonų observantų iniciatyva Žemaičių vyskupijoje, kaip ir anksčiau Vilniaus vyskupijoje, pradėtos steigti Šv. Onos brolijos.

Neišliko žinių, kaip pirmosioms Šv. Onos brolijoms Vilniuje ir Kaune sekėsi atlaikyti Reformacijos išbandymus. Lietuvos provincijos bernardinus užklupus įvairioms negandoms, jos tikriausiai nutraukė savo veiklą. Šv. Onos brolijos prie bernardinų konventų buvo atkurtos XVI a. 9-ame dešimtmetyje. Kaip būdinga visoms potridentinėms brolijoms, tai jau buvo iš esmės pasikeitusi, katalikiškosios Reformos permainas patyrusi brolija, kuriai pradėjo galioti vienodi teisiniai organizaciniai ir religinės veiklos principai, o jos veikloje lemiamą vaidmenį įgijo bažnytinis autoritetas²³. Šv. Onos brolijos atgaivinimo iniciatoriai buvo karalienė Ona Jogailaitė, garsėjusi dideliu pamaldumu Šv. Onai, ir Stepono Batoro sekretorius, kanauninkas, būsimasis Lvovo arkivyskupas Jonas Demetrijus Solikovskis²⁴. Pirmiausia Šv. Onos brolija 1578 m.

²¹ *Encyclopedia of Saints*, ed. Clemens Jöckle, London: Parkgate Books, 1997, p. 35.

²² *Pirmoji lietuviška knyga / Martynas Mažvydas*, sudarytojas Marcelinas Ročka, Vilnius: Vaga, 1974, p. 278–279.

²³ Liudas Jovaiša, „Brolijos“, p. 118–119.

²⁴ Krystyna Kuźmak, *op. cit.*, p. 625; *Klasztory bernardynskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Henryk Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska: Wydaw. Bernardynów „Calvarianum“, 1985, p. 437. Lvovo arkivyskupo pareigas Solikovskis ėjo 1581–1603 m.

buvo įsteigta Varšuvoje prie Šv. Onos bernardinų bažnyčios, 1580 m. iš naujo atkurta prie Vilniaus ir Kauno, apie 1581 m. – prie Lvovo, 1583 m. – prie Poznanės bernardinų bažnyčių²⁵, o 1590 m. kardinolo Jurgio Radvilos rūpesčiu buvo įsteigta prie Krokuvos Šv. Onos bažnyčios²⁶. Tarpininkaujant karaliui, Šv. Sostas per apaštališkąjį nuncijų G. A. Caligari 1581 m. balandžio 11 d. patvirtino visai Šv. Onos brolijai bendrus įstatus, leido rengti procesijas su Švč. Sakramentu, o jos nariams suteikė atlaisdus²⁷.

ŠV. ONOS BROLIJŲ SANTVARKA IR STRUKTŪRA

Šv. Onos brolijos, kaip ir daugumos kitų potridentinių brolijų²⁸, įstatuose buvo apibrėžta, kokios turi būti tos brolijos apeigos, specialūs apdarai ir simboliai, pamaldų ir procesijų, naujų narių priėmimo, brolijos vadovybės rinkimų tvarka. Šv. Onos brolijų nariai turėjo mokėti ir suprasti poteries, Dievo įsakymus, dažnai eiti išpažinties ir komunijos, šv. Mišių metu pagarbiai apmąstyti Kristaus kančią, o meldamiesi prie šv. Onos altoriaus prisiminti jos bei Mergelės Marijos gyvenimą ir Jėzaus gimimą²⁹. Be privalomo dalyvavimo iškilmingose šv. Mišiose Šv. Onos dieną, nariai turėjo dalyvauti brolijos narių laidotuvėse bei dukart per metus laikomose pamaldose už mirusius brolijos narius, aktyviai kovoti prieš protestantizmą. Įstatuose buvo siekiama kelti moralinį narių gyve-

²⁵ Kamil Kantak, *op. cit.*, t. 2, p. 253, 256. Kai kuriose publikacijose painiojama Vilniaus brolijos atkūrimo data su oficialia brolijos įsteigimo data 1581 m.: Vilniaus brolija atkurta 1580 m., nes tais metais aptinkami pirmųjų įstojučių į broliją narių įrašai. Žr. Viktoras Gidžiūnas, „Pranciškonų observantų – bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, Roma, 1982, t. 9, p. 95; „Trzy Xiegi Bractwa Anny S. od Roku 1580“, in: Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – *LVIA*), f. 1135, ap. 4, b. 472.

²⁶ Krystyna Kuźmak, *op. cit.*, p. 625–626.

²⁷ Įstatus lenkiškai parašė kun. Simonas Hagenau, o į lotynų kalbą išvertė Jonas Demetrijus Solikovskis. Žr. Viktoras Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 92; Juozas Vaišnora, „Šv. Onos brolija Lietuvoje“, in: *Aidai*, 1957, Nr. 3, p. 138.

²⁸ Jerzy Flaga, *op. cit.*, p. 56–57.

²⁹ Šv. Onos brolijos įstatai, skelbti brolijų leidiniuose, aptarti šiose publikacijose: Viktoras Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 93–94; Juozas Vaišnora, „Šv. Onos brolija“, p. 138.

nimą (vengti vaidų, apkalbų ir girtuoklystės), gilinti tikėjimą, skatinti artimo meilės darbus ir šalpą.

J. D. Solikovskis 1580 m. pabaigoje iš Gardino parašė laišką lenkų kalba, nurodydamas brolijos naudą, ir kvietė į ją įsirašyti. Šį savo laišką kartu su naujais įstatais, turinčiais 14 skyrių, išsiuntinėjo visiems bernardinų vienuolynams³⁰. Šv. Onos brolijų įstatai ne kartą buvo nagrinėti Bažnyčios istorikų darbuose, tuo tarpu Solikovskio laiškas – svarbus šaltinis, atskleidžiantis šios potridentinės brolijos steigimo motyvus ir tikslus, – liko pamirštas, tad jį aptarsiu plačiau. Laiškas adresuojamas „Visiems Šv. Onos, pačios trečiosios, brolijos broliams ir seserims“³¹. Tuo tarpu toliau prie brolijos įstatų rašoma, kad tai „Šv. Onos brolijos“ įstatai. Šie teiginiai rodo, kad jau nuo pat pradžių Šv. Onos brolija turėjo dar vieną – Šv. Onos, pačios trečiosios, – pavadinimą. Šis brolijos pavadinimas prigijo ir buvo vartojamas: pavyzdžiui, Prienų bažnyčios vizitacijoje 1675 m. brolija vadinama „Šv. Onos, pačios trečiosios“, o 1677 m. Alsėdžių bažnyčios vizitacijoje – „Šv. Onos, pačios trečios, su Jėzumi ir Marija“; tas pat pasakytina apie XVII a. brolijų leidinių pavadinimus³².

Tikinčiuosius tapti Šv. Onos brolijos nariais turėjo paskatinti laiško pradžioje akcentuojama dieviška brolijos kilmė:

Viešpats Dievas yra kiekvienos deramos ir pamaldžios draugijos steigėjas, o velnias – susiskaldymo ir įvairiausių nesantaikų meistras [...]. Kadangi

³⁰ Viktoras Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 92. Laiško nuorašas išliko Vilniaus Šv. Onos brolijos knygoje, – „Trzy Xięgi Bractwa...“, l. 5–6.

³¹ „Wssijtkijnj braciji ij sijostrom, Braterstwa S. Annij Samotrzczejci“, – *ibid.*, l. 5. Cituojamas ištraukas iš lenkų kalbos išvertė Jadvyga Rauckienė.

³² LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 264; *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai*, parengė Mindaugas Paknys, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 10), Vilnius: Katalikų akademija, 2011, (toliau – *Vysk. Kazimiero Paco vizitacijos*), p. 817; [Jan Mysław], *Bractwo Swietey Anny Samotrzczejcy, to jest ustawy, artykuły, porzadki, nauki y nabozenstwa bractwa tego [...] vchwały przedrukowane*, W Krakowie: w drukarni Andrż. Piotr. [...], 1626; [Jan Mysław z Kościana], *Bractwo Swietey Anny Samotrzczejcy, to jest ustawy, artykuły, porzadki, nauki y nabozenstwa bractwa / za wolą i wiadomością Jaśnie Wielmożnego Jego Mości xiędza Alexandra ná Mácieiowie Sapiehi, biskupa Wilenskiego, teraz nowo według teyże vchwały przedrukowane*, W Wilnie: w drukarni Societatis Iesu, 1669.

Visagalis Viešpats Dievas per savo malonę teikėsi mus pakviesti į tą šventą draugiją ir teikiasi kitus kasdien vis daugiau kviesti [...].³³

Solikovskio laiške perteiktas katalikiškosios Reformos siekis brolių pagalba aktyviau evangelizuoti, gausinti katalikų bendruomenę, stiprinti tikėjimą, apsaugant jį nuo Reformacijos įtakos. Jis tikėjosi, kad brolijos nariai nepriekaištingu, krikščioniui deramu elgesiu bus sektinas pavyzdys ne tik savo bendruomenei, bet ir nusigręžusiems nuo katalikybės bei netikintiesiems ir kad paklydėliai sugrįš į Katalikų Bažnyčios gretas:

[T]ad mums yra reikalinga malonė stengtis to siekti, kad mes, kaip korintiečiams rašo šventasis Paulius, neimtume Dievo malonės veltui, bet šio pašaukimo vertus vaisius patys atiduotume Viešpačiui Dievui, gausindami Visagalio Viešpaties Dievo garbę ir šlovę tokiu būdu, kad ir tikintieji Viešpačiu seks mūsų pavyzdžiu, ir netikintieji arba dėl mūsų kaltės nusigręžusieji nuo tikėjimo ne tik nepagarbiai netars mūsų Viešpaties Dievo vardo, nepiktžodžiaus prieš krikščioniškąjį tikėjimą, šventąją Katalikų Bažnyčią, tačiau atsinaujins ir atsivers į Viešpatį Dievą, o visa tai yra Dievo malonės vaisius. Privalome ištikimai ir atvira širdimi vykdyti visas krikščioniškas pareigas, o ta pareiga yra trejopa: Viešpaties Dievo, mūsų artimųjų ir mūsų pačių atžvilgiu. Privalome tikėti į Viešpatį Dievą, Jį mylėti bei Jame turėti viltį. Privalome mylėti savo artimą, daryti gerus darbus, niekam nekenkti nei širdyje blogų minčių turėti, nei blogą žodį tarti, nei žvilgsniu, ranka, veidu kaip nors nuskriausti. Patys privalome stropiai saugoti savo sąžinę, nuolankumą, skaislybę, blaivybę, sąžiningumą, gėdos jausmą, savo sielos ir kūno skaistumą. Mums daug stipriau turi rūpėti Šventosios Onos brolijos įstatuose nurodyta ši trejopa pareiga, nors ir išplaukianti iš krikščioniškojo tikėjimo kaip iš visokių dorybių šaltinio.³⁴

Akivaizdu, kad laiško autoriui brolijos narių pamaldumo skatinimas pasirodė svarbesnis nei Šv. Onos kulto propagavimas. Šventosios vardas laiške iškalbingai paminimas tik vieną kartą, pabaigoje prašant jos užtarimo ir įvardijant ją kaip Švč. Mergelės Marijos motiną:

O mus visus palaiminti teiktųsi Viešpats Dievas, visokeriopo gailėstin-gumo Tėvas, per savo mylimiausiąjį Sūnų Viešpatį Jėzų Kristų, mūsų

³³ „Trzy Xięgi Bractwa...“, l. 5.

³⁴ *Ibid.*, l. 5–5v.

Viešpatį, Dievą ir Išganytoją, bei užtariant Skaisčiausiai Mergelei Marijai ir šventajai Onai, jos motinai.³⁵

Solikovskis argumentuotai pateikė Šv. Onos brolijos įvairių luomų narių sambūvio viziją, įvardijo naudą, kurią paprastų brolijos įstatų laikymasis duotų ne tik įvairių luomų, amžiaus tarpsnių, bet ir skirtingo tikėjimo laipsnio žmonėms:

Todėl prašau, patariu ir primenu, kaip tas, kuris tuo rūpinosi ir siekė to, kad ši šventa Brolija su Dievo pagalba čia būtų įsteigta ir tos maldingumo pareigos, neabejotinai mielos Viešpačiui Dievui, būtų prisiimtos, kad paprastus ir nesunkius šios šventos Brolijos straipsnius noriai vykdytumėte. Teisieji – dėl dangaus karalystės. Vidutinieji – dėl dorybių pagausinimo. Nusidėjėliai – dėl susitaikymo ir sugrįžimo prie Viešpaties Dievo. Seni – dėl atgailos už savo gyvenimą. Jauni – dėl pamaldaus ir krikščioniško gyvenimo meldimo. Šeiminkai – dėl gero namų valdymo. Dvarininkai – dėl Dievo baimės. Ponios – dėl tinkamo vaikų auklėjimo. Panelės – dėl šventumo ir skaistumo išsaugojimo. Vaikai – dėl savo nekaltumo išsaugojimo ir jo paaukojimo savo mielajam Dievui. Turtuoliai – dėl vietos ir aikštės, kur būna perkama dangaus karalystė. Beturčiai – dėl dangiškos ir žemiškos pagalbos. Puolusieji – dėl kėlimosi iš nuopuolio. Nuliūdusieji – dėl paguodos. Kunigai – dėl tikro pamaldumo įgijimo, gyvenimo skaistumo, blaivybės, maldų, skaitymo ir gero pavyzdžio. O visi bendrai – dėl karštesnės meilės Visagaliai Viešpačiui Dievui ir blogų įpročių išsižadėjimo bei krikščioniškųjų dorybių gausinimo.³⁶

Potridentinių brolijų nariais galėjo būti skirtingų luomų atstovai, tam metui tai buvo saviti konfesiniu narystės principu įvairių socialinių sluoksnių asmenis vienijantys dariniai. Kaip rodo 1580–1600 m. prie Vilniaus Šv. Onos bažnyčios veikusios Šv. Onos brolijos socialinės struktūros tyrimai, atlikti Jovitos Pivoriūnaitės³⁷, brolijos nariais tapdavo vyskupai, kunigai, vienuoliai, LDK didikų giminių atstovai, bajorai, aukšti valstybės pareigūnai, įvairių sluoksnių Vilniaus miesto

³⁵ *Ibid.*, l. 5v–6.

³⁶ *Ibid.*, l. 5v.

³⁷ Autorė rėmėsi išlikusiais to laiko brolijos narių sąrašais Vilniaus Šv. Onos brolijos knygoje. Plačiau žr. Jovita Pivoriūnaitė, „Vilniaus Šv. Onos brolija ir socialinė jos sudėtis XVI a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2000, t. 16, p. 117–126.

gyventojai, atsivertę kitatikiai ir marginalai (elgetos)³⁸. Sektiną pavyzdį ir didelį palankumą Vilniaus brolijai parodė vyskupai – Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis, Vilniaus vyskupas Jurgis Radvila ir Vilniaus vyskupas sufraganas Kiprijonas, vieni pirmųjų 1580 ir 1582 m. įsirašydami į Šv. Onos brolijos narių sąrašus³⁹. Giedraičio įsirašymas į gretimos vyskupijos brolijos knygą galbūt buvo tik simbolinis gestas. Analogiškas atvejis įvyko vėliau, kai Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius kartu su karališkosios šeimos asmenimis ir kitais aukščiausio rango dvasininkais įsirašė į 1647 m. įsteigtos Vilniaus bernardinų bažnyčios Švč. Mergeles Nekaltojo Prasidėjimo brolijos narių knygą⁴⁰. Vyskupo įstojimas į Šv. Onos brolijos gretas nebuvo naujas reiškinys, pavyzdžiui, Vilniaus vyskupas Albertas Radvila, patvirtinęs Šv. Onos broliją Kaune 1508 m., irgi tapo jos nariu⁴¹.

Įdomus ir reikšmingas faktas, kad įvairialuomė brolijos struktūra egzistavo dar XVI a. pradžioje, – Kauno bernardinų vienuolyno kronikoje užfiksuota, kad Šv. Onos brolija vienijo skirtingų rangų dvasininkus, pasauliečius bei įvairių luomų atstovus:

[G]erbiamas tėvas ir ... [?] Rapolas Prošovicietis, tuometinis Lenkijos provincijos vikaras ir gerbiamo generalinio vikaro įgaliotinis, Kaune įsteigė Šv. Onos broliją, kurią gerbiausias Vilniaus vyskupas p. Albertas [Radvila] 1508 m. aprobavo ir apdovanojo 40 dienų atlydais, ir pats į ją įsirašė. Drauge su juo – taip pat ir tėvas Antanas, tos vietos gvardijonas, kartu su vietos broliais. Taip pat buvo daug įsirašiusių abiejų lyčių kilmingųjų ir daugelis plebėjų.⁴²

Remiantis šiuo šaltiniu galima išvada, kad Šv. Onos brolijų socialinės struktūros modelis potridentiniu laikotarpiu atsikūrusiose ir naujai įsteigtose brolijose buvo perimtas iš XVI a. pradžioje LDK veikusių

³⁸ *Ibid.*, p. 122–123.

³⁹ *Ibid.*, p. 124.

⁴⁰ *Klasztory bernardyńskie...*, p. 438.

⁴¹ 1508-05-15 dokumento nuorašą žr.: *Archivum loci Caunensis, 1417–1812*, in: *VUB RS*, f. 4-38883 (A316), l. 9v.

⁴² *Ibid.* Už straipsnyje cituojamų dokumentų lotynų kalba vertimus į lietuvių kalbą nuoširdžiai dėkoju Liudui Jovaišai.

Šv. Onos brolijų. Taigi įvairialuomė ir abiejų lyčių atstovus vienijanti brolijų struktūra nebuvo unikalus ir naujas potridentinio laikotarpio reiškinys. Tai verčia iš naujo permąstyti istoriografijoje įsitvirtinusių teiginių apie XV a. pabaigoje įsikūrusios Vilniaus Šv. Onos brolijos viduramžišką, vieną amatininkų cechą apimančią struktūrą, nes bernardinų globojamos brolijos Vilniuje ir Kaune turėjo būti kuriamos panašiu principu⁴³.

ŠV. ONOS BROLIJOS IR JŲ VEIKLA ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOJE

Neilgai trukus po Šv. Onos brolijos atkūrimo, 1589 m., popiežius Sikstas V bule „Ex incumbenti Nobis officio“ Varšuvos Šv. Onos broliją pakėlė arkibrolija, apdovanojo jos narius atlaisiais ir pavedė bernardinų vadovavimui, leisdamas steigti skyrius-filijas tiek prie bernardinų, tiek prie kitų bažnyčių⁴⁴. Remdamasi šiuo popiežiaus leidimu, motininė Varšuvos Šv. Onos arkibrolija pradėjo steigti brolijas LDK prie naujai įkurtų bernardinų vienuolynų ir prie parapinių bažnyčių.

Laikui bėgant Šv. Onos brolijoms būdavo parūpinami įvairūs leidimai, suteikiami atlaisiai: Lvovo arkivyskupui Solikovskuiui tarpininkaujant, 1596 m. buvo gautas Šv. Sosto leidimas arkibrolijos nariams didesnių švenčių nesutrukdytais antradieniais kalbėti Šv. Onos valandas⁴⁵; 1625 m. popiežius Urbonas VIII Šv. Onos brolijoms, esančioms prie Žemaitijos bažnyčių, suteikė atlaisius⁴⁶.

ŠV. ONOS BROLIJOS PRIE BERNARDINŲ VIENUOLYNŲ

Žemaičių vyskupijoje Šv. Onos brolijos buvo įkurtos prie visų naujai įsteigtų bernardinų vienuolynų (Kretingos 1606 m., Tytuvėnų 1617 m. ir Telšių 1628 m.) XVII a. I pusėje (žr. straipsnio priedą). Ber-

⁴³ Apie Vilniaus Šv. Onos brolijos sąsajas su vietos vokiečių pirklų religine bendruomene plačiau žr.: Lijana Birškytė-Klimienė, *op. cit.*, p. 9–10.

⁴⁴ Viktoras Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 94–95; Juozas Vaišnora, „Šv. Onos brolija“, p. 138.

⁴⁵ Viktoras Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 95.

⁴⁶ Remdamasis Vatikano archyvo duomenimis, tai nurodė: Juozas Vaišnora, „Šv. Onos brolija“, p. 138.

nardinai buvo pakviesti skleisti katalikybę vakarinėje Žemaitijos dalyje ir rūpintis evangelikų sugražinimu į Katalikų Bažnyčios globą. Šv. Onos brolijos, kurių įstatuose figūravo kaip tik tokie veiklos barai, puikiai pasitarnavo šios misijos įgyvendinimui. Žemaičių seniūnas Jonas Karolis Chodkevičius, pasikviesdamas bernardinus 1602 m. į Kretingą, norėjo atversti į katalikų tikėjimą Kretingos miesto ir apylinkių gyventojus, kurių dauguma buvo protestantai. To siekdamas Kretingoje XVII a. I pusėje darbavosi Šv. Onos ir Šv. Pranciškaus virvės brolijos⁴⁷. Plačiau atskleisti ir palyginti Šv. Onos brolijų veiklą Žemaitijos bernardinų vienuolynuose praktiškai neįmanoma, nes Kretingos ir Tytuvėnų konventų knygose žinios apie jas labai šykščios. Pastarojoje rankraštinėje knygoje apie brolijos veiklą neužsiminta, tik įtrauktas Šv. Onos brolijos privilegijos nuorašas⁴⁸ bei užfiksuoti keli faktai apie brolijai priklausiusį Šv. Onos altorių. Kretingos bernardinų vienuolyno kronikoje taip pat tepaminėtas Šv. Onos brolijos bei altoriaus egzistavimas, tačiau svarbiausia – nurodyta, kad leidimą įsteigti broliją Kretingoje 1606 m. sausio 31 d. suteikė Varšuvos arkibrolijos vyresnybė⁴⁹. Ši nuoroda leidžia konstatuoti, kad pačioje XVII a. pradžioje Kretingos bernardinų bažnyčioje įkurta Šv. Onos brolija buvo pirmoji Žemaičių vyskupiijoje. Kitame šaltinyje – 1656 m. Tomo Digonio surašytoje Mažosios Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bernardinų provincijos kronikoje – tik paminėtos prie Kretingos, Tytuvėnų ir Telšių konventų egzistavusios Šv. Onos ir Šv. Pranciškaus virvės brolijos⁵⁰. Digonio kronikoje dar užsiminta, kad Kretingos konvento archyve tuo metu

⁴⁷ *Klasztory bernardyńskie...*, p. 164, 165. XVII a. I pusėje Šv. Onos brolijos Žemaičių ir Vilniaus vyskupijose prie bernardinų vienuolynų gyvavo drauge su Šv. Pranciškaus virvės brolijomis.

⁴⁸ Tytuvėnų bernardinų kronika, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 6, b. 59, l. 70–72v.

⁴⁹ *Compendium omnium documentorum Conventus Carolstadiensis ad S. Virginem Mariam Annuntiatam et S. Patrem Franciscum, [...] dispositum Anno Domini 1769*, in: Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rankr. III 6242, l. 166r–v. Už nuorodas į šį šaltinį dėkoju Liudui Jovaišai.

⁵⁰ *Chronologia Ordinis Fratrum Minorum de Observantia provinciae Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae [...] collecta et conscripta [...] Anno Domini 1656 per Patrem Fratrem Thomam Digon*, Archiwum Bernardynów w Krakowie, rankr. M-25, l. 347, 358, 363. Už nuorodas į šį šaltinį dėkoju Liudui Jovaišai.

buvo saugomi abiejų toje bažnyčioje veikusių brolių įsteigimo aktų originalai (*diplomata*)⁵¹.

Vilniaus vyskupijoje, kaip ir Žemaitijoje, naujos brolijos prie bernardinų konventų pradėjo veikti XVII a. pirmoje pusėje (daugiausia – 3–4 dešimtmečiais), dažniausiai prie ką tik įsteigtų bernardinų vienuolynų trečiajame–ketvirtajame dešimtmečiais, pavyzdžiui, Slanime (Šv. Onos brolija įsteigta 1627 m.)⁵², Trakuose (1629 m.)⁵³, Vijoje (1632 m.)⁵⁴, Tikocine (XVII a. I pusėje)⁵⁵. Panašūs procesai vyko ir kaimyninėse vyskupijose. Jerzio Flagos atlikti Abiejų Tautų Respublikos bernardinų vienuolynuose veikusių brolių tyrimai atskleidė, kad Šv. Onos brolių steigimo pikas buvo XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje, o XVIII a. viduryje Šv. Onos titulo brolių buvo daugiausia⁵⁶. Beje, ir parapinėse bažnyčiose Šv. Onos brolijos buvo populiariausios, tad istorikas padarė išvadą, kad XVII–XVIII a. Šv. Onos brolijos buvo vienos iš dažniausiai randamų Abiejų Tautų Respublikoje⁵⁷.

Vėliau įkarštis steigti Šv. Onos brolijas prie bernardinų bažnyčių atslūgo – XVIII a. įsteigtuose bernardinų vienuolynuose Žemaitijoje (Dotnuvoje) ir Vilniaus vyskupijoje (Troškūnuose, Sieliščėje ir Bienicoje) jos nebuvo įkurtos. Kaip išimtį galima paminėti vienintelę Mikulino (Horodiščios) Šv. Onos broliją, atsiradusią prieš 1719 m.⁵⁸ Kaip paaiškinti šį faktą? XVII a. Šv. Onos brolijos atliko vieną iš savo užduočių – apgynė ir sutvirtino katalikų tikėjimą. Nemažai brolių buvo pristeigta prie parapinių bažnyčių, tad nebeliko būtinybės jų kurti prie naujų

⁵¹ *Ibid.*, l. 347.

⁵² *Klasztory bernardyńskie...*, p. 335.

⁵³ *Ibid.*, p. 390.

⁵⁴ Šv. Onos brolijos įsteigimo privilegijos (1632-01-24) nuorašą žr.: *Chronologia Ordinis Fratrum Minorum...*, l. 387.

⁵⁵ *Klasztory bernardyńskie...*, p. 394.

⁵⁶ Jerzy Flaga, *op. cit.*, p. 147–148, 138–140. Apie XVIII a. vidurį veikė 120 bernardinų vienuolynų, prie kurių veikė 244 brolijos. Tarp jų daugiausia buvo Šv. Onos (62), Šv. Pranciškaus virvės (54), Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo (41) ir Šv. Antano Paduviečio (17) brolių.

⁵⁷ Jerzy Flaga, *op. cit.*, p. 96, 105, 141.

⁵⁸ *Klasztory bernardyńskie...*, p. 218.

vienuolynų. Be to, XVIII a. atnešė naujų iššūkių, tad bernardinai buvo suinteresuoti brolių pagalba populiarinti kitų ordinui svarbių šventųjų kultus – tai rodytų XVIII a. Abiejų Tautų Respublikoje žymiai išaugęs prie jų konventų įsteigtų Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo ir Šv. Antano Paduviečio brolių skaičius⁵⁹. Žemaičių vyskupijoje veikusiuose Kretingos, Tytuvėnų, Telšių ir Dotnuvos vienuolynuose įkurtų kitų brolių, atlaidų ir stebuklais garsėjančių paveikslų dėka, be Švč. Mergelės Marijos, pastebimi išaugę Šv. Antano Paduviečio ir Šv. Barbaros kultai⁶⁰, kurie savo populiarumu XVIII a. galbūt stebė Šv. Onos kultą.

ŠV. ONOS BROLIJOS PRIE PARAPINIŲ BAŽNYČIŲ: CHRONOLOGIJA IR STATISTIKA

Varšuvos bernardinų konvente veikianti Šv. Onos arkibrolija, pasinaudodama popiežiaus Siksto V suteiktu leidimu, įkūrė keletą Šv. Onos brolių prie Lietuvos parapinių bažnyčių: Žemaičių vyskupijoje – Klovainiuose (1637)⁶¹ ir Vilkijoje (1748)⁶², o Vilniaus vyskupijoje – Radaškonyse (1623)⁶³ ir Liachovičiuose⁶⁴. Varšuvos arkibrolijos vadovybė naujai įsteigtoms brolijoms suteikdavo privilegiją, kurioje būdavo surašyti įpareigojimai ir Apaštališkojo Sosto suteikiamos malonės brolijos nariams. Išliko vienas tokio dokumento originalas – istoriogra-

⁵⁹ Jerzy Flaga, *op. cit.*, p. 147–148.

⁶⁰ Tikinčiųjų traukos objektu tapo Šv. Antano Paduviečio atlaidai ir stebuklais garsėjantys jo paveikslai, buvo steigiamos Šv. Antano brolijos, o Šv. Barbaros kultą skleidė jos vardo brolijos, – *Klasztory bernardyńskie...*, p. 46, 165, 379; *Lietuvos vienuolynai*: Vadovas, sudarė R. Janonienė, D. Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 59.

⁶¹ *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, sudarė Liudas Jovaiša, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 11), Vilnius: Katalikų akademija, 2011, p. 415.

⁶² Varšuvos Šv. Onos arkibrolijos originali pergamentinė privilegija Vilkijos Šv. Onos brolijai (1748-06-04), in: Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas, be signatūros.

⁶³ Radaškonių parapinės bažnyčios 1654 m. vizitacijos akte rašoma, kad „yra Varšuvoje arkibrolijos suteiktas dokumentas“, – in: *VUB RS*, f. 57-B53-42, l. 219v.

⁶⁴ Brolijos steigėja tikriausiai buvo arkibrolija, nes brolijos vyresnieji pateikė vizitatoriui įsteigimo privilegijos originalą, – Liachovičių bažnyčios 1668 m. vizitacijos aktas, in: *VUB RS*, f. 57-B. 53-41, l. 109v.

fijoje lig šiol nežinoma 1748 m. privilegija Vilkijos Šv. Onos brolijai, puošnus iliuminuotas pergamentas su arkibrolijos antspaudu metalinėje dėžutėje⁶⁵. Vilkijoje Šv. Onos brolija jau buvo įkurta prieš šimtmetį: bažnyčioje veikianti neįvardinto titulo brolija pirmą kartą paminėta 1648 m.⁶⁶, tačiau vėliau surašytoje vizitacijoje teigiama, kad 1668 m. įsteigta Šv. Onos brolija buvo apdovanota atlaidų privilegija⁶⁷. XVIII a., tikintis gauti gausenų malonių ir (ar) praradus steigimo dokumentus, tikriausiai buvo paprašyta Varšuvos arkibrolijos globos. Iš privilegijos teksto paaiškėja, kad Varšuvos arkibrolijos vyresnieji buvo paprašyti įsteigti Šv. Onos broliją Vilkijos parapijėje bažnyčioje ir suteikti jai Šv. Onos arkibrolijai suteiktus atlaidus. Įsteigtos brolijos kapelionas buvo įpareigotas aukoti šv. Mišias kiekvieną antradienį ir Mišias už mirusių pirmą mėnesio trečiadienį (?); šešiskart per metus (Šv. Onos dieną, bažnyčios ar koplyčios pašventinimo dieną ir antradieniais po metų ketvirčių; ten, kur anksčiau buvo minima Šv. Joakimo šventė, – ir jos dieną) turėjo būti išstatomas Švč. Sakramentas ir rengiamos procesijos⁶⁸. Vilkijos brolijai įsigaliojo gausybė popiežiaus Siksto V arkibrolijai suteiktų malonių: visi nariai gaudavo visuotinius atlaidus įstojimo į broliją dieną ir pasirinktinai vieną kartą gyvenime iš savo pasirinkto nuodėmklausio; atlaidus gaudavo tie, kurie bet kada dalyvaudami brolijos bažnyčioje ar koplyčioje aukojamose šv. Mišiose sukalbėdavo 5 „Tėve mūsų“ ir 5 „Sveika, Marija“ už popiežių, Šv. Romos Bažnyčios išaukštinimą ir eretikų išnaikinimą; tokius pačius atlaidus galėdavo gauti atlikę išpažintį, priėmę Komuniją ir pasimeldę aukščiau nurodyta intencija Šv. Onos šventės dieną kurios nors Šv. Onos brolijos „patalpose“; už dalyvavimą antradienių arba trečiadienių brolijos šv. Mišiose buvo teikiami 300 dienų atlaidai; už eretiko atvertimą, mirštančiojo parengimą

⁶⁵ Varšuvos Šv. Onos arkibrolijos privilegija Vilkijos Šv. Onos brolijai.

⁶⁶ *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, p. 332.

⁶⁷ Vilkijos bažnyčios 1677 m. vizitacijos aktas, in: *Vysk. Kazimiero Paco vizitacijos*, p. 897. Kad Šv. Onos brolija Vilkijoje gyvavo prieš 1668 m., galėtų patvirtinti ir toje pačioje vizitacijoje minimas faktas, kad brolijos altoriaus portatilis 1662 m. buvo konsekruotas Vilniaus vyskupo Jurgio Bialozoro, – *ibid.*, p. 891.

⁶⁸ Varšuvos Šv. Onos arkibrolijos privilegija Vilkijos Šv. Onos brolijai.

mirčiai, piktžodžiautojo sudraudimą, sąžinės ištyrimą, dalyvavimą procesijoje su Švč. Sakramentu – visuotiniai atlydai tądien atlikusiems išpažintų ir priėmusiems Komuniją (30 dienų atlydai – to nepadariusiems, 15 dienų atlydai – ne brolijos nariams); visuotinius atlydus gaudavo mirties valandą besišaukiantieji Jėzaus Vardo⁶⁹. Privilegijoje pabrėžiama, kad arkibrolijos vyresnieji įsteigė Šv. Onos broliją, tarsi motinos dukrą, tačiau tik vietos ordinarui leidus.

XVII–XVIII a. įvairių religinių brolijų buvo pristeigta daugiausia per visą LDK istoriją. Nors nėra apibendrinančių studijų, pagrįstų išsamiais statistiniais duomenimis, apie visas LDK veikusias religines brolijas, pastebėta, kad Šv. Onos brolijos tarp jų buvo vienos populiariausių⁷⁰.

Juozas Vaišnora, konkrečiai neįvardindamas ir nenurodydamas šaltinio, teigė, kad jau vyskupo Giedraičio ganytojavimo metu (1576–1609) prie kai kurių Žemaičių vyskupijos bažnyčių veikė Šv. Onos brolijos⁷¹, tačiau patikimų duomenų apie šių brolijų egzistavimą Žemaitijoje pavyko aptikti tik XVII amžiuje. Vaida Kamuntavičienė, remdamasi vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. vizitacijomis, suskaičiavo, kad Žemaičių vyskupijoje prie parapinių bažnyčių veikė 16 brolijų, o populiariausios buvo Rožinio, Krikščioniškojo mokslo ir Šv. Onos brolijos⁷². Brolijų skaičius sparčiai augo, nes 1748 m. jų būta jau 34⁷³. Flaga, remdamasis vyskupo Antano Tiškevičiaus 1748 m. reliacija, suskaičiavo Žemaičių vyskupijoje veikusias penkias Šv. Onos brolijas⁷⁴. Jo atlikti brolijų, XVII–XVIII a. gyvavusių Abiejų Tautų Respublikoje, statistiniai

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Liudas Jovaiša, „Brolijos“, p. 124.

⁷¹ Juozas Vaišnora, „Šv. Onos brolija“, p. 138.

⁷² Autorės teigimu, Šv. Onos brolijos veikė Betygaloje, Alsėdžiuose ir Vilkijoje, tačiau į skaičiavimus neįtraukta tose vizitacijose paminėta Šv. Onos brolija Klovainiuose. Straipsnyje taip pat klaidingai nurodyta, kad Žagarėje veikė Šv. Onos brolija (turėjo būti Šv. Juozapo). Žr. Vaida Kamuntavičienė, „Žemaičių vyskupijos bažnytinės brolijos ir pamaldumas Švč. Mergelei Marijai“, in: *Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, sudarytoja Gabija Surdokaitė, (ser. *Religinės kultūros paveldo studijos*, 3), Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 36, 45–46, 49.

⁷³ Liudas Jovaiša, „Brolijos“, p. 124.

⁷⁴ Jerzy Flaga, *op. cit.*, p. 105.

tyrimai, nesinaudojant Žemaitijos bažnyčių vizitacijų aktų duomenimis, nėra tikslūs. Iš dalies bandydama užpildyti šią spragą, toliau aptarsiu Šv. Onos brolių steigimo laiką, patikslinsiu Žemaičių vyskupijoje veikusią Šv. Onos brolių skaičių ir apibūdinsiu jų veiklą.

Iš vizitacijų aktų paaiškėja, kad dauguma – dešimt iš keturiolikos – Šv. Onos brolių Žemaitijoje buvo įsteigtos XVII a. (žr. straipsnio priedą). Natūralu, kad Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose brolijos steigtos prie šv. Onos titulą turinčių ar turėjusių (pvz., Alsėdžiai) bažnyčių. Kaip minėta, pirmosios Šv. Onos brolijos prie bernardinų konventų dar retą parapinių bažnyčių tinklą turinčioje Žemaitijoje pasirodė XVII a. pirmame ketvirtyje. Brolijos prie parapinių bažnyčių anksčiausiai buvo įsteigtos Alsėdžiuose (1629), Klovainiuose (1637), prie Varnių katedros (prieš 1639) ir Vilkijoje (prieš 1648). Nuo 1504 m. Šv. Onos altarijos fundaciją turinčioje Betygalos bažnyčioje brolija irgi anksti pradėjo veiklą: nors oficialiai įsteigta ir aprobuota vyskupo 1673 m., tačiau dar 1647 m. iš popiežiaus Inocento X buvo gavusi visuotinius atlaisdus⁷⁵.

Žemaičių vyskupų relacijose išliko fragmentiškų duomenų apie Šv. Onos brolijas: J. Tiškevičius 1639 m. reliacijoje užsiminė, kad prie Varnių katedros „[n]e mažesniu pamaldumu ir Šv. Onos brolija lavinasi šventose pratybose, Dievui patvirtinant jų maldas stebuklais“⁷⁶. Toliau rašoma, kad kita katedroje gyvavusi Švč. Mergelės Marijos brolija buvo įsteigta paties vyskupo J. Tiškevičiaus; iš to galima daryti prielaidą, kad Šv. Onos brolija katedroje galėjo būti įvesta ankstesnių Žemaičių vyskupijos ganytojų. Deja, tai vienintelis aptiktas liudijimas apie Varnių broliją, kuri, matyt, vėliau nunyko. 1646 m. reliacijoje J. Tiškevičius Šv. Onos broliją tik paminėjo greta kitų (Kristaus Kūno, Rožinio, Angelų Sargų, Krikščioniškojo mokslo, Šv. Izidoriaus), tačiau nenurodė, prie kurių vyskupijos bažnyčių ji veikė⁷⁷. Po šimtmečio, 1748 m. reliacijoje vyskupas A. Tiškevičius išvardijo šešias Šv. Onos brolijas, veikusias Betygalos,

⁷⁵ *Vysk. Kazimiero Paco vizitacijos*, p. 286, 295.

⁷⁶ *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, ed. Paulius Rabi-kauskas, t. 1, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 1), Roma: Academiae Litwana Catholica Scientiarum, 1971, p. 248.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 282–283.

Batakių, Alsėdžių, Platelių, Klovainių ir Šiaulėnų parapijose⁷⁸. Varnių, Vilkijos bei prie bernardinų konventų buvusių brolijų vyskupas nepaminėjo. Varnių brolija, kaip minėta, jau galėjo būti nunykusi, o vienuolių steigiamos ir administruojamos brolijos vyskupui gal nelabai rūpėjo. Aukščiau aptarta 1748 m. liepos 4 d. Varšuvos Šv. Onos arkibrolijos privilegija Vilkijos bažnyčiai vyskupo A. Tiškevičiaus buvo aprobuota rugsėjo 6 d.⁷⁹, galbūt tai įvyko jau išsiuntus reliaciją, todėl Vilkijos Šv. Onos brolija joje nebuvo paminėta. Šiaulėnų ir Platelių Šv. Onos brolijos tikriausiai buvo įsteigtos XVIII a. I pusėje, tačiau kol kas nepavyko surasti duomenų apie jų veiklą XVIII a. Prielaida atsirasti Šiaulėnų Šv. Onos brolijai buvo ne tik Šv. Onos bažnyčios titulas, bet ir XVII a. II pusėje Šv. Onos dieną švenčiami atlaidai⁸⁰. Liudas Jovaiša yra atkreipęs dėmesį, kad brolijų gyvavimo trukmė ir intensyvumas laikui bėgant kito ir itin priklausė nuo dvasios tėvo ir brolijos narių uolumo⁸¹, be to, nėra ištyrinėtas Apšvietos idėjų poveikis brolijų veiklai. Todėl galima spėti, kad Platelių brolija ilgainiui nunyko, o Šiaulėnų brolija XVIII a. II pusėje išgyveno nuosmukio periodą.

Tikriausiai XVII a. pabaigoje įsteigta Šilalės brolija irgi liko nepaminėta A. Tiškevičiaus reliacijoje. Jos tikslios įkūrimo datos nepavyko sužinoti, nes neišliko Šilalės bažnyčios 1675–1677 m. vizitacijų aktai⁸², be to, XIX a. sudegę brolijos dokumentai⁸³. Žemaičių vyskupijos oficio-lo Joakimo Skirmonto rūpesčiu 1698 m. Šilalės brolijai buvo parūpinti ir aprobuoti atlaidai⁸⁴ – tai leidžia manyti, kad brolija buvo įkurta prieš šią datą. Iš išlikusių Šilalės bažnyčios XVIII a. II pusės – XIX a. pradžios vizitacijų aktų ir inventorių galima spręsti, kad XVIII a. aštuntą

⁷⁸ *Ibid.*, p. 319, 322, 328, 331, 332.

⁷⁹ Varšuvos Šv. Onos arkibrolijos privilegija Vilkijos Šv. Onos brolijai.

⁸⁰ 1677 m. generalinės vizitacijos akte rašoma, kad Šiaulėnų bažnyčia turi 10 m. galiojančius atlaidus Šv. Onos šventei, – *Vysk. Kazimiero Paco vizitacijos*, p. 644.

⁸¹ Liudas Jovaiša, „Brolijos“, p. 124–125.

⁸² *Vysk. Kazimiero Paco vizitacijos*, p. vii.

⁸³ *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 890, l. 3.

⁸⁴ Šilalės bažnyčios generalinės vizitacijos aktas (1809), in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 463, l. 56v.

dešimtmetį aktyviai veikusi brolija (rūpinosi naujo Šv. Onos altoriaus įrengimu ir brolijos inventoriaus papildymu⁸⁵) XIX a. pradžioje pakriko: neberinko vyresniųjų ir raštininkų, brolijos surinktų aukų apskaita rūpinosi klebonas⁸⁶, o vizitacijų aktuose brolijos anksčiau įgytas inventorius pradėtas traktuoti kaip parapijos nuosavybė⁸⁷.

XVIII a. II pusėje buvo įsteigtos dvi Šv. Onos brolijos – Joniškyje (1775) ir Lenkimuose (1784) (žr. straipsnio priedą). Šv. Onos kultas Jonišio parapijoje aptinkamas nuo XVII a. ketvirto ketvirčio, 1725 m. bažnyčios vizitacijoje minimi parapijoje švenčiami Šv. Onos atlydai⁸⁸, tad brolijos atsiradimas laikytinas šventosios kulto sustiprėjimo ženklu. Galbūt prie Jonišio brolijos steigimo prisidėjo jėzuitai, kurių nuolatinė misija Joniškyje veikė nuo 1754 m., o panaikinus Jėzaus Draugiją 1775–1785 m. parapijoje klebonavo buvęs jėzuitas Antanas Vildė⁸⁹. Brolija buvo įsteigta pirmaisiais jo klebonavimo metais.

BROLIJŲ STEIGIMAS, JŲ APRŪPINIMAS IR NUOSAVYBĖ

Dalis Šv. Onos brolijų prie parapiinių bažnyčių buvo steigiamos be Varšuvos bernardinų Šv. Onos arkibrolijos pagalbos: broliją įvesdavo parapijos klebonas ar kunigas, galbūt brolijas steigti parapijose skatindavo ir vyskupas. Pavyzdžiui, Betygaloje brolija pradėjo veikti neįvardinto vikaro, Batakiuose – klebono Martyno Jakševičiaus rūpesčiu, o Alsėdžiuose buvo įvesta vyskupo pagalbiniųkio Jono Višemirskio

⁸⁵ Šilalės Šv. Onos brolijos išlaidų sąrašas (1771–1779), in: *ibid.*, l. 46–47v.

⁸⁶ Šilalės bažnyčios generalinės vizitacijos aktas (1809), l. 57v.

⁸⁷ Šalia brolijos daiktų net nepažymėjo, kad jie priklauso brolijai, – *ibid.*, l. 50–64v; Šilalės bažnyčios generalinės vizitacijos aktas (1810), in: *ibid.*, 72–74v.

⁸⁸ 1676 m. Jonišio bažnyčioje buvo titulinis Šv. Onos altorius, keletas šventosios atvaizdų, vieną iš jų puošė votai. Žr. Liudas Jovaiša, „Joniškio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios istorija“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 2: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 1: *Balkaičiai–Joniškis*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 221–222, 224, 226, 240; Regimanta Stankevičienė, „Paveikslas ‘Šv. Ona (Marijos Auklėjimas)’“, in: *ibid.*, p. 357.

⁸⁹ *Ibid.*, p. 243–244, 251. Su jėzuitų iniciatyva siejamas ir buvusios Šv. Onos kopyltėlės atsiradimas Joniškyje, Šiaulių gatvėje, – *ibid.*, p. 250.

(žr. straipsnio priedą). Abiem būdais įvestą broliją aprobuodavo vietos ordinaras.

Brolijos egzistavo kaip savarankiški nuo parapijos juridiniai subjektai, pavyzdžiui, Vilkijos (Šv. Onos?) brolijos 1648 m. vizitacijos akte užfiksuota, kad brolija iš bažnyčios kasos buvo pasiskolinusi 100 auksinų⁹⁰.

Kai kurios XVII a. įsteigtos Šv. Onos brolijos XVIII a. II pusėje iš popiežiaus gavo steigimo dokumentus su privilegijomis bei vietos ordinaro aprobatą: taip atsitiko Alsėdžių, Klovainių ir Vilkijos brolijoms. Batakių ir Kretingos brolijos XVIII a. gavo pakartotinį vyskupo leidimą. Tikriausiai šios brolijos buvo praradusios savo steigimo dokumentus, tad pasirūpino gauti naujus.

Nėra žinoma, ar steigiant brolijas, joms buvo skiriamos atskiros fundacijos. Tikriausiai dauguma įsteigtos be fundacijų, nes bažnyčių vizitacijų aktuose apie tai nutylima. Tikrai XIX a. šaltiniuose kartais užsimenama apie brolijų fundacijas. Pavyzdžiui, XIX a. pradžioje rašoma, kad Šilalės⁹¹ ir Batakių brolijos neturi fundacijų, o pastaroji ir jokio turto⁹², o po keleto dešimtmečių teigta, kad bernardinams priklausiusi Tytuvėnų Šv. Onos brolija taip pat neturėjo jokios fundacijos⁹³.

Potridentinės brolijos parapijose buvo pavaldžios vietos ordinarui, todėl jas reguliariai lankydavo jų siųsti vizitatoriai. Jie tikrindavo, ar brolijos puoselėja maldingumo tradicijas, tinkamai administruoja ir saugo savo turtą. Itin vertingas šaltinis apie Šv. Onos brolijų veiklos pirmuosius žingsnius Žemaitijoje yra Alsėdžių bažnyčios 1635 m. generalinės vizitacijos akto pertvarkos nutarimai dėl Šv. Onos brolijos, iš kurių aiškėja, kad brolija tuo metu dar nebuvo įsigijusi insignijų (antspaudo, vėliavos, kryžiaus, skrynelės maldingoms aukoms rinkti), brolijos narius

⁹⁰ *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, p. 332.

⁹¹ Šilalės bažnyčios vizitacijos aktas (1809), in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 463, l. 57v.

⁹² Batakių bažnyčios vizitacijos aktas (1809 [?]), in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 273v.

⁹³ Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijų aktai (1845, 1849), in: *LVIA*, f. 696, ap. 2, b. 843, l. 88, 54.

knygoje registravo ne dvasios tėvas, o ir pati knyga nebūdavo saugoma užrakinta⁹⁴. Be to, vizitatorius rado pažeidimų tvarkant išdą, rengiant susirinkimus ir procesijas, buvo netinkamai rūpinamasi sergančiais ir mirusiais brolijos nariais:

Brolijos vadovas teatgauna taip pačiai brolijai priklausančias skolas iš visų skolininkų.

Procesijas brolija nuo šiol teatlieka per Šv. Onos šventę, per kasmetinį šios bažnyčios pašventinimo [minėjimą] ir pirmą sekmadienį po visų metų ketvirčių.

Procesijos metu broliai teneša deglus [?] prieš Švenčiausiąjį Sakramentą. Kai tik Švenčiausiasis Sakramentas nešamas ligoniams, prieš jį tebūna nešami deglai [?]. [...]

Tegul rašo kiekvieno brolijos susirinkimo aktus, o susirinkimai tebūna rengiami tik bažnyčioje.

Per kiekvienas Mišias už mirusius dvasios tėvas tepaveda brolijos narių maldoms mirusių brolių ir seserų sielas.

Tegul paskiria iš savo tarpo ligonių lankytojus.

Mirusį neturtingą brolių tepalaidoja už brolijos pinigų.⁹⁵

Tuo tarpu Vilkijos (Šv. Onos?) brolijai 1648 m. vizitatorius nurodė tvarkingiau fiksuoti pajamas ir išlaidas⁹⁶.

1675–1677 m. generalinės vizitacijos aktuose brolijos turtas dažniausiai būdavo surašomas atskirai nuo parapijos turto, tai liudytų, kad jis buvo traktuojamas kaip brolijos nuosavybė. Neseniai įsteigta Betygalos brolija 1677 m. turėjo devynis paveikslus, įvairių liturginių rūbų, vėliavėlių, baldakimą procesijoms, brolijos narių sąrašų knygą, geležimi kaustytą skrynią brolijos turtui laikyti, žvakidžių, šviestuvą su elnio ragais ir Šv. Onos brolijos devizu „Fructus charitatis salus“ bei brolijos „promotoriaus“ Mykolo Kazimiero Minhelb (?) Labanausko

⁹⁴ „Tebūnie įgytos brolijos insignijos, tai yra antspaudas, vėliava, kryžius ir kt.“; „Privalu įgyti skrynelę maldingoms aukoms; jos raktai tebūna keturi ir [juos] tesaugo vyresnieji“; „Įrašymą į brolijos narių knygą teatlieka tik dvasios tėvas“, – *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, p. 146.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ „Dviejų – bažnyčios ir brolijos – kasų pajamos ir išlaidos tebūna tvarkingiau rašomos šiam reikalui skirtinoje knygoje. Taip pat geradariai, kurie dar nėra įrašyti į knygą, tebūna įrašyti“, – *ibid.*, p. 332.

rūpesčiu ir lėšomis iš Vilniaus atsiųstą Šv. Onos varpą su užrašu „Ad maiorem Dei et s. Annae honorem“⁹⁷.

1677 m. Vilkijos Šv. Onos brolijos išde – didelėje skrynioje, užrakintoje trimis užraktais ir laikomoje bažnyčioje, – buvo saugoma 16 auksinų kartu su brolijos paramentais⁹⁸. Tačiau Vilkijos brolija neturėjo nuosavų liturginių indų, o atskirame nuo parapijos inventoriuje buvo išvardintas nedidelis turtas: keletas paveikslų su sidabrinėmis puošmenomis ir votais, keletas būtinų liturginių rūbų, žvakidės, varpelis, viena didelė, kita gedulinė vėliava⁹⁹.

Regis, menkiausiai aprūpinta buvo Klovainių Šv. Onos brolija, kurios 1676 m. inventoriuje atskirai nuo parapijos turto aprašytas tik brolijos altorius su paveikslu puošmenomis ir votais, viena pora ampulių, o tarp parapijos daiktų minimi brolijai priklausę vienas antepedijus ir viena vėliava¹⁰⁰.

Lyginant su aukščiau minėtomis brolijomis, XVII a. II pusėje turtingiausia Šv. Onos brolija gyvavo Alsėdžiuose, kur dažnai rezidavo Žemaičių vyskupai. Ji buvo pirmoji prie parapiinės bažnyčios įkurta Šv. Onos brolija, tad natūraliai sukaupė daugiau turto, be to, dėl vyskupų dažno lankymosi bažnyčioje tikriausiai sulaukdavo didesnio geradarių dėmesio. 1677 m. tarp brolijos daiktų minimi sidabriniai liturginiai indai, sidabrinis kryžius, votai, kur kas gausesnis nei kitose brolijose liturginių rūbų skaičius, dešimt paveikslų¹⁰¹. Nuo 1750 m. pildyta šios brolijos pajamų ir išlaidų knyga bei kiti dokumentai leidžia manyti, kad brolija toliau sėkmingai gyvavo¹⁰².

Tenka pripažinti, kad objektyviai spręsti apie atskirą Šv. Onos brolijų gyvavimo dinamiką XVII–XVIII a. Žemaitijoje neįmanoma dėl šaltinių stygiaus: pražuvo daugumos brolijų narių ir pajamų ir išlaidų

⁹⁷ *Vysk. Kazimiero Paco vizitacijos*, p. 296–300.

⁹⁸ Vilkijos bažnyčios generalinės vizitacijos aktas (1677), in: *ibid.*, p. 897.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 892, 898–899.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 562–564, 566.

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 825–829.

¹⁰² Liepa Griciūtė, „Šv. Onos brolija ir jos veikla“, in: *Alsėdžiai*, sud. Adomas Butrimas, Liepa Griciūtė, (ser. *Žemaičių praeitis*, 10), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 179–181.

knygos, XVIII a. vizitacijų dokumentų išlikę kur kas mažiau nei XVII a., o ir išlikusiuose informacija apie brolijas ne visur išsami.

Šv. Onos kulto sustiprėjimą atskirose vietovėse rodo ne tik Šv. Onos brolijų, bet ir to paties titulo altarijų steigimas prie Šv. Onos altorių. Alsėdžių brolija turėjo Jono Bielinskio 1645 m. testamentu paskirtą 3000 lenkiškų auksinų fundaciją altarijai ir altaristai išlaikyti; tam pačiam altoriui XVII a. paskirtas ponų Venskevičių užrašymas¹⁰³. XVII a. II pusėje kažkokią fundaciją turėjo Vilkijos brolija¹⁰⁴. Betygaloje atvirkščiai – pirma 1504 m. buvo įsteigta altarija¹⁰⁵, o paskui įsikūrė brolija, vėliau tai pačiai altarijai buvo paskirta dar viena fundacija¹⁰⁶.

ŠV. ONOS BROLIJŲ VEIKLOS BRUOŽAI

Šv. Onos brolijos po Tridento susirinkimo vienos pirmųjų Abiejų Tautų Respublikoje pradėjo leisti savo leidinius, kuriuose buvo surašyti Šv. Onos brolijų įstatai, maldos, atlaidai. Pirmieji leidimai pasirodė Lenkijoje XVI a. pabaigoje¹⁰⁷. Pagal išleistų leidimų skaičių galima

¹⁰³ *Vysk. Kazimiero Paco vizitacijos*, p. 818–819; Liepa Gričiūtė, *op. cit.*, p. 179.

¹⁰⁴ Vaida Kamuntavičienė, *op. cit.*, p. 49.

¹⁰⁵ „Trečia dotacija yra Valentino ir Baltramiejaus Jurgevičių Šv. Onos altarijai; jų tėvų buvo užrašytos ir jų pačių patvirtintos dešimtinės iš Žemgala vadinamo dvaro nuo visų sėjamų javų, išskyrus avižas; be to, buvo užrašytos dešimtinės nuo vištų ir avių, be to, įpareigojo kasmet duoti du paršus ir du jaučius, dvi kapas pinigų, 30 sūrių ir vieną pūdą sviesto, įpareigodami amžinai kas savaitę laikyti dvi Mišias, vienas už nuodėmes, kitas už mirusius, o per visus metų ketvirčius atlikti vigilijas. Minėta fundacija yra iš 1504 metų. Tai pačiai Šv. Onos altarijai yra [skirta] kita fundacija Padubysiu vadinamo dvaro su trimis valdiniais ir jų žemėmis; užrašyta ir kita žemė, vardu Serva; be to, [dešimtinė] nuo visų javų iš žemės, priklausančios Žemgalos dvarui. Ten, kur buvo šis Padubysio dvaras, dabar driekiasi tik dyka žemė, kurioje negyvena joks valdinys – sakoma, kad yra vienas valakas, ... [?] minėto dvaro bajorų“, – *Vysk. Kazimiero Paco vizitacijos*, p. 286.

¹⁰⁶ „[T]ai pačiai altarijai velionis Betygalos klebonas, gerbiamas Skirvainis, užrašė iš Trečioko nupirktą Šaukoto kaimą, kuriame dabar 4 valdiniai. Už minėtus fundatorius dvi Mišių aukos kiekvieną savaitės dieną, kaip buvo aukojamos iki šiol, tebūna aukojamos ir ateityje – tai tebūnie šoninėje bažnyčios koplyčioje, esančioje dešinėje pusėje, kurioje [jos] buvo aukojamos seniau senojoje bažnyčioje“, – *ibid.*, p. 286, 306–307.

¹⁰⁷ *Societas Sanctae Annae per Poloniam, Lithuaniam, Russiam et alias serenis-*

spręsti, kad didžiausias šių knygų poreikis buvo jaučiamas XVII a. 3–4 dešimtmečiais¹⁰⁸. Lietuvoje 1669 m. pasirodė pirmasis solidus 155 puslapių Šv. Onos brolijos leidinys¹⁰⁹, išleistas Vilniaus vyskupo Aleksandro Sapiegos rūpesčiu. Pažymėtina, kad XVII a. leidiniuose Šv. Onos brolija buvo vadinama Šv. Onos, pačios trečiosios, vardu. Nedidelės apimties Šv. Onos brolijos knygelė, pasirodžiusi 1791 m., Lietuvoje keletą kartų buvo pakartotinai išleista XIX a. viduryje¹¹⁰. Be abejonės, šios knygos buvo prieinamos tik mažumai – raštingiems brolijos nariams, dvasininkams. Užuominos šaltiniuose rodo, kad jomis Šv. Onos brolijos nariai vadovavosi kasdieninėje savo veikloje: pavyzdžiui, tokie leidiniai minimi 1617 m. Tytuvėnų brolijos steigimo dokumente ir Klovainių bažnyčios 1639 m. vizitacijos akte¹¹¹. Leidinių dėka skleistos pamaldumo Šv. Onai

simi regis Poloniae ditiones instituta, w Krakowie, 1590; [Jan Mysław arba Szymon Hagenow], *Bractwo Swietey Anny w Krakowie, to jest ustawy, artykuły, porządki, nauki y nabożeństwá bráctwa Swietey Anny [...], na wieczne czasy namowione spisane przylęte y w druk podane*, w Krakowie: w drukarni Lazarzowey, 1594; *Societas S. Annae. Aviae maternae Christi Servatoris Nostri in Polonia sub rege Stephano et Anna Jagielonia Regina institutá A. D. 1578*, w Zamościu, 1599.

¹⁰⁸ *Bractwo Swietey Anny Samotrzeciej, to iest Ustawy, artykuły, porządki, nauki y nabożeństwá bráctwa tego za wolą y wiadomością kardynała Radziwiła, biskupa krakowskiego etc; y za przyzwoleniem Jana Dymitra Solikowskiego iako pierwszego fundatora tego bractwa etc. Na wieczne czasy namówione, spisane przyjęte y w druk podane* [przez Sz. Hagenow]. *Teraz znowu według teyże uchwały przedrukowane*, w Krakowie: w drukarnicy Macieia Jędrzeiowczyka, 1620; [Jan Mysław], *Bractwo Swietey Anny Samotrzeciej, to jest ustawy, artykuły, porządki, nauki y nabożeństwá bráctwa tego [...]* *uchwały przedrukowane*, w Krakowie: w drukarni Andr. Piotr. [...], 1626; [Szymon Hagenow], *Bractwo Swietey Anny Samotrzeciej*, w Krakowie, 1634.

¹⁰⁹ [Jan Mysław z Kościana], *Bractwo Swietey Anny Samotrzeciej, to jest ustawy, artykuły, porządki, nauki y nabożeństwá bráctwa / za wolą i wiadomością Jaśnie Wielmożnego Jego Mości xiędza Alexandra ná Máćieiowie Sapiehi, biskupa Wilenskiego, teraz nowo według teyże uchwały przedrukowane*, w Wilnie: w drukarni Societatis Iesu, 1669.

¹¹⁰ *Konfraternia Anny Świętej, powinności bractwa, odpusty, Nabożeństwa i inne ustawy do tego Bractwa należące zawierająca*, nakładem konwentu Wileńskiego XX. Bernardynów przedrukowana w r. 1791, a ponowiona w r. 1845, Wilno: drukarnia A. Marcinowskiego, 1845; *Konfraternia Anny Świętej, powinności bractwa [...]*, Wilno, 1858.

¹¹¹ Tytuvėnų bernardinų kronika, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 6, b. 59, l. 71. „Ta brolija

praktikos anksti įsigalėjo brolių gyvenime, tai liudija giesmių, litanijų šv. Onai populiaramas ir daugkartinis jų publikavimas lietuviškuose giesmynuose, arba kantičkose¹¹².

Lyginant su brolijoms nepriklausiusiais parapijiečiais, sektiną krikščionio pavyzdį rodantys Šv. Onos brolijos nariai gyveno atskirą savitarpio pagalba paremtą bendruomeninį gyvenimą. Jie turėjo nemažai išipareigojimų brolijai: kur kas dažniau lankėsi bažnyčioje, kartu dalyvavo šv. Mišiose, procesijose ir brolijos susirinkimuose, prižiūrėjo brolijai priklausantį altorių ar koplyčią, kurį paprastai puošdavo šv. Onos paveikslas, rėmė broliją savo aukomis. Ryškus pavyzdys, kokias pamaldumo formas XVII a. praktikavo Betygalos Šv. Onos brolijos nariai, aprašytas vyskupo Paco vizitacijoje:

Pamaldos šioje brolijoje vyksta tokia tvarka. Šv. Onos šventės dieną giedamos Mišios į Šv. Dvasią prie tos pačios [brolijos] altoriaus su Švč. Sakramento išstatymu monstrancijoje ir vieša procesija, kurioje eina visi dalyvaujantys broliai; tą pačią dieną vyksta brolijos vyresniųjų rinkimai, pateikiama brolijos kasos pajamų ir išlaidų ataskaita, prieš rinkimus giedama „O Dvasia, Viešpatie, nuženk“, o po rinkimų – „Tave, Dieve, garbinam“. Per visus metų ketvirčius, pirmą sekmadienį, taip pat giedamos Mišios prie to paties altoriaus, o kai būna kitas kunigas – votyvinės Mišios į Šv. Oną; jei ne, [aukojamos] tos dienos Mišios prie tos pačios [brolijos] altoriaus su Švč. Sakramento išstatymu nuo pirmųjų iki antrųjų mišparų ir procesija. Po sekmadienio laisvą antradienį giedamos gedulinės Mišios už brolių sielas, o artimiausią ateinantį sekmadienį paprastai vyksta brolių susirinkimai, ir [jie] tariasi, kaip labiau skatinti brolijos pamaldumą. Kiekvieną šventadienį ir sekmadienį po Rytmetinės Rožinio pavyzdžių giedamas Šv. Onos vainikėlis su slėpiniais, ir taip tokiu būdu vykdomos ir atliekamos visos brolijos pamaldos.¹¹³

administruojama didžiai gerbiamo pono klebono pagal tai brolijai suteiktus ir spausdintose knygose viešai patvirtintus įstatus ir atlaidus“, – *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, p. 415.

¹¹² Dalia Ramonienė, „Liaudiškojo Šv. Onos įvaizdžio formavimosi prielaidos Žemaičių vyskupystėje“, in: *Dangiškieji globėjai, žemiškieji mecenatai*, sud. Jolita Liškevičienė, (ser. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 60), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 174–175.

¹¹³ *Vysk. Kazimiero Paco vizitacijos*, p. 295–296.

Už šias pastangas Betygalos brolijos nariai gaudavo dvasinių malonių – atlaidus:

[Brolija] turi 1647 metais Inocento X suteiktus visuotinius atlaidus – visiems broliams ir seserims, įsirašantiems į šią broliją, Šv. Onos šventės dieną aplankantiems bažnyčią arba broliją ir mirties valandą besišaukiantiems Jėzaus vardo [suteiktas] visuotinis nuodėmių atleidimas. O kiekvieną metų ketvirtį broliams, patarnaujantiems per pamaldas, suteikia 7 metus ir tiek pat keturiasdešimtinių atlaidų, o už kitus pamaldumo darbus, įprastus kitoms brolijoms, suteikia 60 dienų; tokie minėti atlaidai yra suteikti visiems laikams.¹¹⁴

Metiniai visuotiniai brolijos susirinkimai Šv. Onos šventės metu su vadovybės rinkimais vykdavo kiekvienoje brolijoje, tačiau galėjo įvairuoti jų tradicijos ir ritualai. Pavyzdžiui, skirtingai nei Betygaloje, prie bernardinų bažnyčių veikusių Šv. Onos brolijų susirinkimuose buvo giedama Šv. Onos giesmė „Anna švięta i nabožna“ („Ona šventa ir pamaldi“), sukurta bernardino pal. Vladislavo Gielnoviečio (1462–1505)¹¹⁵.

Akivaizdų Šv. Onos brolijos poveikį žmonių pamaldumui ir potridentiniu laikotarpiu iškilusio dvasios tėvo – kunigo svarbą brolijos viešojo kulto ir turto tvarkymo reikaluose atskleidžia Klovainių bažnyčios pavyzdys. Iš kaltinimų klebonui Dovydui Pauliui Mikavičiui paaiškėja, kodėl tenykštė brolija neužgyveno gausaus turto:

Švenčiausiosios [!] Onos brolija eretikų paribyje ankstesniais laikais klesėjo dėl didžiulio žmonių pamaldumo, o valdant gerbiamam dabartiniam klebonui nebeatliekama, kaip įprasta, su viešomis procesijomis ir Švč. Sakramentu įprasta mėnesinė Mišių auka, dėl gerbiamo klebono nerūpestingumo, aplaidumo, nebuvimo ir girtuokliavimo nebevyksta brolių pasitarimai per metų ketvirčius, įprastiniai vyresniųjų rinkimai kasmet ir visi kiti su pamaldumu susiję brolijos darbai, ir nėra vikaro, kuris visus minėtus dalykus atliktų; rasta, kad žmonių pamaldumas labai atvėšęs, radosi tikinčiųjų pasibjaurėjimas, brolija ir seniau įprastas pamaldumas apleistas.¹¹⁶

¹¹⁴ *Ibid.*, 295.

¹¹⁵ Viktoras Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 87.

¹¹⁶ *Vysk. Kazimiero Paco vizitacijos*, p. 573–575.

„Trokstant atkreipti dėmesį į apleistą tikinčiųjų, įsirašiusių į Švenčiausiosios [!] Onos broliją, uolumą ir pamaldumą [...]“, galiausiai buvo nuspręsta atimti iš klebono Klovainių bažnyčios beneficiją¹¹⁷.

Be minėtų maldingų praktikų, brolijos dar vykdavo ir piligrimines keliones. Vyskupo A. Tiškevičiaus potvarkiu visos arčiau Kalvarijos esančios parapijos eidavo į Žemaičių Kalvarijos atlaidus. Remiantis Alsėdžių Šv. Onos brolijos pajamų ir išlaidų knyga, galima įsivaizduoti XVIII a. vidurio procesiją – kaip nešina brolijos vėliavomis, altorėliais, su didžiausiu triukšmu šaudydama, lydima kapelos Alsėdžių Šv. Onos brolija kartu su savo parapija pasirodydavo Žemaičių Kalvarijoje¹¹⁸.

Dvi Žemaičių vyskupijos bažnyčios pasirūpino gauti Šv. Onos relikvijas. Alsėdžių bažnyčia iš Jeruzalės patriarcho Jurgio de Lascaris 1774 m. dovanų gavo Šv. Onos kaulų relikvijas, kurias galėjo „pas save laikyti, kitiems dovanoti ir viešai išstatyti bet kurioje bažnyčioje, oratorijoje ar koplyčioje viešam tikinčiųjų pagerbimui“¹¹⁹. Jonišio bažnyčios XIX a. trečio dešimtmečio generalinės vizitacijos aktuose rašoma, kad Šv. Onos altorių puošė „Šv. Onos pačios trečiosios paveikslas“ su pasidabruotais aptaisais ir trimis paauksuotomis karūnomis ir Šv. Agnietės paveikslu viršuje, o altoriaus spintelėje saugotas pacifikalas su šv. Onos relikvijomis¹²⁰.

Kelis šimtmečius Žemaitijoje gyvavusios Šv. Onos brolijos giliai įleido šaknis savo parapijose. Įprasta manyti, kad, praūžus 1863 m. sukilimui, katalikiškų brolijų veikla nutrūko, nors jų pasėti šventųjų kulto daigai išliko gyvi atlaidų tradicijoje, giesmėse ir atvaizduose. Visgi keletas faktų apie Šv. Onos brolijas verčia suabejoti staigia brolijų veiklos pabaiğa ir kelti klausimus apie galimai pakitusią, lyginant su XVII–XVIII a., brolijų veiklą. 1865 m. Žemaičių vyskupijos parapijų klebonai, raportuodami konsistorijai apie parapijose veikiančias brolijas, pranešė, kad veikia dešimt Šv. Onos brolijų Alsėdžių, Batakių, Betygalos, Jonišio,

¹¹⁷ *Ibid.*, p. 575–576.

¹¹⁸ Liepa Gričiūtė, *op. cit.*, p. 180–181.

¹¹⁹ „XVIII a. dokumentai, saugomi Alsėdžių bažnyčios archyve“, in: *Alsėdziai*, p. 299.

¹²⁰ Liudas Jovaiša, „Jonišio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios istorija“, p. 233.

Klovainių, Kretingos, Lenkimų, Šilalės, Tytuvėnų ir Vilkijos parapijose¹²¹. Matyt, siekiant neužkliūti carinei administracijai, 1865 m. raporte teigta, kad Lenkimų Šv. Onos brolijos tikslas – „melsti Dievą, kad atleistų nuodėmes“¹²². 1868 m. raporte patikinta, kad Vilkijos Šv. Onos brolija „jokių pajamų niekada neturėjo ir šiuo metu visiškai neturi; neturi jokių dokumentų ir vienintelis jos tikslas yra tarpusavio palaikymas krikščioniškos artimo meilės darbais ir pamaldomis su bažnyčios patvirtintomis maldomis“¹²³. Dar keistesnis atvejis atsitiko su Šiaulėnų Šv. Onos brolija, kuri brolių draudimo epochoje ne vien tik tęsė savo egzistenciją, bet ir bandė iš naujo atgimti: Rožinio brolijos narių knygoje nuo galo 1885 m. pradėtas pildyti Šv. Onos brolijos sąrašas – atskirame lape išliko užrašytos 4 į broliją įsirašiusių moterų pavardės¹²⁴.

IŠVADOS

1. Šv. Onos kulto užuomazgos Žemaičių vyskupijoje pastebimos XV a. pabaigoje – XVI a. I pusėje, tad Šv. Onos brolių atsiradimas XVII a. ir jų gausa rodo šv. Onos kulto prigijimą ir populiarumą.
2. Vyskupas Merkelis Giedraitis buvo pirmasis Žemaičių ganytojas, įstojęs į Vilniaus Šv. Onos brolijos gretas, tuo parodydamas savo palankumą brolijai.
3. Šv. Onos brolių socialinės struktūros modelis potridentiniu laikotarpiu atsikūrusiose ir naujai įsteigtose brolijose galėjo būti perimtas iš XVI a. pradžioje LDK veikusių Šv. Onos brolių.
4. Potridentinės Šv. Onos brolijos turėjo dar vieną, sinonimiškai vartotą Šv. Onos, pačios trečiosios, pavadinimą.
5. XVII a. I pusėje Žemaičių vyskupijoje, kaip ir anksčiau Vilniaus vyskupijoje, pradėtos steigti Šv. Onos brolijos. Jos turėjo skleisti kata-

¹²¹ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 890, l. 3, 52, 70, 147v, 179, 197r–197v, 230, 345v. Dėkoju Regimantai Stankevičienei už nuorodą į šią bylą.

¹²² *Ibid.*, l. 198.

¹²³ Veliuonos dekanas Navicko 1868-06-23 raportas, in: LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1136, l. 32.

¹²⁴ Šiaulėnų bažnyčios Šv. Rožinio brolijos narių knyga (1708–1885), in: VUB RS, f. 107-202, l. 162.

likybę vakarinėje Žemaitijos dalyje ir rūpintis evangelikų sugražinimu į Katalikų Bažnyčios globą. Pirmosios Šv. Onos brolijos prie įsteigtų bernardinų konventų Žemaitijoje pasirodė XVII a. pirmame ketvirtyje. XVIII a. Šv. Onos brolijos prie bernardinų vienuolynų nebesteigtos.

6. Šv. Onos brolijos prie parapinių bažnyčių galėjo būti steigiamos dviem būdais: jas įkurdavo Varšuvos bernardinų konvente veikianti Šv. Onos arkibrolija (Klovainiuose ir Vilkijoje) arba broliją įvesdavo parapijos klebonas ar kitas kunigas; galbūt brolijas steigti parapijose skatindavo ir vyskupas. Brolijos atskirų fundacijų dažniausiai neturėjo.

7. Dauguma – 10 iš 14 – Šv. Onos brolijų Žemaitijoje buvo įsteigtos XVII a. Prie parapinių bažnyčių anksčiausiai buvo įsteigtos Alsėdžių (1629), Klovainių (1637), Varnių katedros (prieš 1639), Betygalos (prieš 1647) ir Vilkijos (prieš 1648) brolijos. Šiaulėnų ir Platelių Šv. Onos brolijos tikriausiai pradėjo savo veiklą XVIII a. I pusėje. XVIII a. II pusėje buvo įsteigtos dar dvi Šv. Onos brolijos – Joniškyje (1775) ir Lenkimuose (1784).

8. Kaip rodo vizitacijų aktuose aptinkami brolijų veiklos pėdsakai (Alsėdžių ir Klovainių brolijų pavyzdžiai), ne visoms brolijoms, ypač neseniai įsteigtoms, pavykdavo sklandžiai pagal brolijos statutus plėtoti savo veiklą. Itin svarbus brolijos viešojo kulto ir turto tvarkymo reikaluose buvo dvasios tėvo – kunigo – vaidmuo.

9. Šv. Onos brolijos gausiai leido savo leidinius, kuriuose buvo surašyti Šv. Onos brolijų įstatai, maldos, atlidai. Šaltiniuose minima, kad Šv. Onos brolijos nariai vadovavosi jais kasdieninėje veikloje. Pagal leidimų skaičių galima spręsti, kad didžiausias poreikis šioms knygoms buvo jaučiamas XVII a. 3–4 dešimtmečiais. 1669 m. Lietuvoje pasirodė pirmasis Šv. Onos brolijos leidinys, išleistas Vilniaus vyskupo Aleksandro Sapiegos rūpesčiu.

10. Kaip būdinga kitoms potridentinėms brolijoms, Šv. Onos brolijos nariai gyveno atskirą savitarpio pagalba paremtą bendruomeninį gyvenimą: rūpindavosi savo sielos išganymu atlikdami įvairias maldin-gumo praktikas, kartu su kitais brolijos nariais dalyvavo šv. Mišiose, procesijose, piligriminėse kelionėse ir brolijos susirinkimuose, prižiūrėjo brolijai priklausantį altorių ar koplyčią, kurį puošdavo šv. Onos paveikslas, rėmė broliją savo aukomis. Dvi Žemaičių vyskupijos bažnyčios –

LIJANA BIRŠKYTĖ-KLIMIENĖ. ŠV. ONOS BROLIJOS
ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOJE XVII–XVIII A.

Alsėdžių ir Jonišio – pasirūpino gauti šv. Onos relikvijas, tačiau jos, regis, dėl to netapo reikšmingesniu nei iki tol šv. Onos kulto sklaidos centru.

11. Kelis šimtmečius Žemaitijoje gyvavusios Šv. Onos brolijos giliai įleido šaknis parapijose. Tai įrodo jų gyvybingumas XIX a.: 1865 m. veikė dešimt Šv. Onos brolių Alsėdžių, Batakių, Betygalos, Klovainių, Kretingos, Lenkimų, Jonišio, Šilalės, Vilkijos ir Tytuvėnų parapijose, o 1885 m. dar aptinkami Šiaulėnų brolijos veiklos pėdsakai.

PRIEDAI

ŠV. ONOS BROLIŲ STEIGIMAS ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOJE XVII–XVIII A.

Eilės nr.	Bažnyčia, jos titulas ir statusas (parapinė / vienuolyno)	Brolijos įsteigimo metai / pirmasis paminėjimas	Broliją įkūrė / suteikė leidimą veikti / aprobavo	Šaltiniai, literatūra
1.	Alsėdžiai , Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo, parapinė	1629	Patvirtinta vysk. suffragano Jono Višmirskio. Visuotinių atlaidų suteikimo ir leidimo įsteigti Šv. Onos broliją raštai iš pop. Pijaus VI gauti 1782-11-13, aprobuota vysk. Stepono Giedraičio.	Liepa Gričiūtė, „Šv. Onos brolija ir jos veikla“, in: <i>Alsėdžiai</i> , Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 179–181. <i>LVIA</i> , f. 669, ap. 3, b. 890, l. 345v.
2.	Batačiai , Šv. Onos, parapinė	1691-09-06	Batakių kleb. Martynas Jakševičius. Pop. Inocento XII įsteigta 1691-09-06, aprobuota vysk. Kazimiero Paco 1692-07-21 ir vysk. Jono Lopacinskio 1773-03-09.	<i>LVIA</i> , f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 73r–73v, 272v, 273v, 311v. <i>LVIA</i> , f. 669, ap. 3, b. 890, l. 3.
3.	Betygala , Šv. Mikalojaus, parapinė	Prieš 1647. 1673-04-23	1647 m. pop. Inocentas X suteikė brolijai visuotinius atlaidus. 1673-04-23 broliją įvedė Betygalos vikaras, patvirtino vysk. Kazimieras Pacas 1673 m.	<i>Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai</i> , Vilnius: Katalikų akademija, 2011, p. 295. <i>LVIA</i> , f. 669, ap. 3, b. 890, l. 70.

BAŽNYČIOS ISTORIJOS STUDIJOS, VII.
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS METRAŠTIS. T. 37 B.

4.	Joniškis , Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dan- gų, parapinė	1775	Pop. Pijaus VI įsteigta 1775-08-22, vysk. Jono Lopacinskio aprobuota 1775-11-29.	Liudas Jovaiša, „Joniškio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios istorija“, in: <i>Lietuvos sakralinė dailė</i> , t. 2, d. 1, kn. 1, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų insti- tutas, 2011, p. 240.
5.	Klovainiai , Švč. Trejybės, parapinė	1637	Varšuvos arkibrolija. Vysk. Jurgio Tiškevičiaus aprobuota 1637 m. Pop. Klemenso XIII leista 1768-07-27, vysk. Jono Lopacinskio aprobuota 1769-02-09.	<i>Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611– 1651 m.)</i> , Vilnius: Katalikų akademija, 2011, p. 415. <i>LVIA</i> , f. 669, ap. 3, b. 890, l. 147v.
6.	Kretinga , Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai, priklausė bernardinams	1606-01-31	Varšuvos arkibrolija. Vilniaus vysk. Ignoto Masalskio leista 1786- 12-06 ir Žemaičių vysk. Stepono Jono Giedraičio leista 1787-02-15.	<i>Compendium om- nium documentorum Conventus [...]</i> , 1769, in: Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, rankr. III 6242, l. 166r–v. <i>LVIA</i> , f. 669, ap. 3, b. 890, l. 197v.
7.	Lenkimai , Šv. Onos, parapinė	1784	Aprobuota vysk. Stepono Jono Giedraičio 1784- 10-22.	<i>LVIA</i> , f. 669, ap. 3, b. 890, l. 197.
8.	Plateliai , Šv. apašta- lų Petro ir Pauliaus, parapinė	Vienintelį kartą pa- minėta 1748 m.		<i>Relationes status dioe- cesium in Magno Ducatu Lituaniae</i> , t. 1, Roma: ALCS, 1971, p. 328.
9.	Šiaulėnai , Šv. Onos, parapinė	Pirmą kartą paminėta 1748 m.		<i>Relationes status dioe- cesium in Magno Ducatu Lituaniae</i> , t. 1, p. 332.
10.	Šilalė , Šv. Pranciškaus Asyžiečio, parapinė	Prieš 1698	Žemaičių vyskupijos ofi- cijolo Joakimo Skirmonto rūpesčiu 1698 m. Šilalės brolijai buvo parūpinti ir aprobuoti atlydai.	<i>LVIA</i> , f. 1671, ap. 4, b. 463, l. 56v.

LIJANA BIRŠKYTĖ-KLIMIENĖ. ŠV. ONOS BROLIJOS
ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOJE XVII–XVIII A.

11.	Telšiai , Šv. Antano Paduviečio, priklausė bernardinams	1628		<i>Klasztory bernardynskie w Polsce w jej grani- cach historycznych</i> , red. Henryk Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebzydowska: Wydawn. Bernardynów „Calvarianum“, 1985, p. 379.
12.	Tytuvėnai , Angelų Švč. Mergelės Marijos, priklausė bernardinams	1617-06-01 (dar nepradėjus sta- tyti naujos bažnyčios ir vienuolyno)	Tytuvėnų vienuolyno gvardijonas Bernardinas Švabas. Vysk. Abraomas Vaina aprobavo 1628 m., vysk. Aleksandras Horainis – 1726 m. Pop. Pijus VI suteikė privilegijas 1786-07-26.	<i>Tytuvėnų bernardinų kronika</i> , in: <i>LVIA</i> , f. 1135, ap. 6, b. 59, l. 70–72v. <i>LVIA</i> , f. 696, ap. 2, b. 843, l. 54.
13.	Varniai , Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus, katedra	Vienintelį kartą pami- nėta 1639 m.		<i>Relationes status dioce- sium in Magno Ducatu Lituaniae</i> , t. 1, p. 248.
14.	Vilkija , Šv. Jurgio, parapinė	Brolija (ne- įvardijant, kad tai Šv. Onos) pirmą kartą paminėta 1648 m. Įsteigta 1668 m.	1748 m. suteikta Varšuvos Šv. Onos ar- kibrolijos privilegija, aprobuota vysk. Antano Tiškevičiaus.	<i>Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611– 1651 m.)</i> , p. 332. <i>Vysk. Kazimiero Paco vizitacijos</i> , p. 897. Varšuvos Šv. Onos arkibrolijos originali pergamentinė privile- gija Vilkijos Šv. Onos brolijai (1748-06-04), in: Kauno arkivysku- pijos kurijos archyvas, be signatūros. <i>LVIA</i> , f. 669, ap. 3, b. 890, l. 52.